

OLGUN AKBULUT

**ANAYASAL DİNSEL
ÇOĞULCULUK**

onikilevha
KİTAP VE YAYINLAR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DİNSEL ÇOĞULCULUK ve BENZER KAVRAMLAR

I. Vatandaşlık.....	7
A. Sosyal Bilimlerde Vatandaşlık Kavram(ı)lar.....	8
1. Siyasal Vatandaşlık.....	8
2. Sosyal Vatandaşlık.....	10
3. Ekonomik Vatandaşlık	10
4. Kültürel Vatandaşlık.....	11
5. Çok Kültürlü Vatandaşlık.....	12
6. Modern Vatandaşlık	12
7. Oryantalizm Sonrası Vatandaşlık.....	13
8. Ulus Sonrası Vatandaşlık.....	14
9. Liberal Vatandaşlık	14
10. Cumhuriyetçi Vatandaşlık	15
11. Dünya Vatandaşlığı	16
12. Diaspora Vatandaşlığı.....	17
13. Radikal Vatandaşlık.....	17

14. Aktivist Vatandaşlık	18
15. Topluluk Vatandaşlığı.....	19
16. Cinsel Vatandaşlık.....	19
17. Ekolojik Vatandaşlık.....	20
18. Aborijin Vatandaşlık.....	21
B. Hukuki Anlamı ile Vatandaşlık.....	21
II. Anayasal Vatandaşlık.....	27
A. Anayasal Vatanseverlikten Anayasal Vatandaşlığa.....	27
B. Türkiye’de Anayasal Vatandaşlık Tartışmaları.....	35
1. “Anayasal Vatandaşlık” Kavramına Verilen İçerik	35
2. 1982 Anayasası’nın 66. Maddesine Yönelik Farklı Görüşler	39
3. Anayasada Değişiklik Önerileri.....	48
III. Anayasal Çoğulculuk.....	57
A. Kavramın Anayasa Hukukunda Çoklu Kullanımı.....	58
B. Farklılıkların Anayasal Tanınması Olarak Anayasal Çoğulculuk	64
IV. Dinsel Çoğulculuk.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASA YAPIM SÜREÇLERİNDE DİNSEL ÇOĞULCULUK

I. Ulusal Anayasa Yapım Süreçlerinde Dinsel Çoğulculuk: Güney Afrika Örneği	76
A. Neden Güney Afrika Örneği?	76
B. Güney Afrika Anayasa Tarihi.....	78
1. 1909 Anayasası.....	78
a. Birlik Yasasına Giden Süreç ve Getirilen Anayasal Düzen	78
b. Beyazların Siyasi Hakimiyeti ve Karşı Tepkiler	81
2. 1961 Anayasası	85

---

3. 1983 Anayasası.....	88
4. 1993 Geçici Anayasası.....	93
a. Geçici Anayasa için Müzakerelerin Müzakeresi.....	93
b. Geçici Anayasa Metni.....	95
C. 1996 Anayasasına Giden Süreç.....	100
1. 1994 Seçimleri.....	100
2. Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu.....	102
3. Daimi Anayasa Hazırlıkları.....	105
4. Anayasa Mahkemesinin Denetimi ve Anayasanın Onaylanması.....	107
D. Anayasada Temel Haklar, Dinsel Özgürlükler ve Dinsel Çoğulculuk Tartışmaları.....	110
1. Anayasada Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Özellikleri.....	110
2. Dinsel Özgürlükler ve Dinsel Çoğulculuk: Öneriler, Tartışmalar ve Sonuç.....	111
a. İslami Örgütlerden Gelen Öneriler.....	112
b. Hristiyan Örgütlerden Gelen Öneriler.....	115
c. Siyasi Partilerin Önerileri.....	116
1. Afrika Ulusal Kongresi.....	117
2. Ulusal Parti.....	121
3. Diğer Partiler.....	122
d. Siyasi Uzlaşısı ve Hukuka Yansıması.....	124
E. Değerlendirme.....	128
I. Dayatılan Anayasa Yapım Süreçlerinde Dinsel Çoğulculuk.....	131
A. “Dayatılan Anayasacılık” Kavramı.....	131
B. Dayatılan Anayasacılık Örnekleri.....	135
C. Irak Örneği.....	138
1. Irak Anayasa Tarihi.....	138
a. 1925 Anayasası.....	138
b. 1958 Anayasası.....	141
c. 1964 Anayasası.....	145

d. 1968 Anayasası.....	150
e. 1970 Anayasası.....	151
2. Irak'ın İşgali ve Yeni Anayasal Düzen Arayışları.....	155
3. 2004 Irak Geçici Anayasasına Giden Süreç.....	158
4. Geçici Anayasa Yapım Sürecinde Dinsel Çoğulculuk Tartışmaları.....	163
5. Geçici Anayasada Dinsel Çoğulculuk Hükmü.....	165
6. 2005 Daimi Irak Anayasası.....	169
a. Daimi Anayasanın Yapım Süreci.....	169
b. Daimi Anayasaya Genel Bakış.....	171
c. 2005 Anayasası ve Dinsel Çoğulculuk.....	172
d. Anayasada Dini Grupların Yeri.....	173
e. İslam'ın Anayasadaki Yeri.....	174
7. Değerlendirme.....	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİN ve DEVLET İLİŞKİLERİNE DAİR
ANAYASAL MODELLER ve MODELLER ARASI
GEÇİŞKENLİK

I. Sunuş.....	187
II. Din ve Devlet İlişkilerine Dair Anayasal Modeller.....	189
A. Ayrılık Modeli.....	189
1. Amerika Birleşik Devletleri.....	190
2. Fransa.....	194
3. Rusya.....	197
B. İşbirliği Modeli.....	202
1. Model Ülke Almanya.....	202
2. Yeni Model Ülke İsveç.....	213
C. Devlet Dini Modeli.....	215
1. Birleşik Krallık.....	217

---

2. İsrail.....	220
3. Norveç.....	226
D. Din Devleti Modeli	229
1. İran: Şii Din Devleti Modeli	230
2. Suudi Arabistan: Sünni Din Devleti Modeli.....	232
III. Uygulama: Modeller Arası Geçişkenlik.....	234
A. Dini Semboller	234
1. Eğitim Öğretim Kurumlarında Dini Semboller	235
a. Öğrencilerin Taşındığı Dini Semboller	235
b. Öğretmenlerin Taşındığı Dini Semboller	243
c. Kurum İçi Dini Semboller.....	249
2. Kamusal Alanda Dini Semboller	257
3. Diğer Kamu Binalarında Dini Semboller	259
4. İbadete Özgü Yapıların Sembol Olması.....	261
5. Değerlendirme	264
B. Okullarda Din Adamı Sorunu.....	264
C. Dini Gruplara Devlet Yardımı.....	268
1. Dini Okullara Yardım.....	268
2. İbadet Hizmetlerine Kamusal Yardım	272
3. Dini Örgütlere Doğrudan Yardım.....	277
4. Değerlendirme	283
D. Dini Kurban, Adak ya da Helal Et	284
E. Hafta Tatili.....	288
1. Genel Olarak Hafta Tatili Düzenlemeleri	288
2. ABD Yüksek Mahkemesi Kararlarında Hafta Tatili.....	290
3. Kanada Yüksek Mahkemesi Kararlarında Hafta Tatili.....	292
4. İsrail’de Hafta Tatili Düzenlemeleri ve Yüksek Mahkemenin Yorumu	299
5. Değerlendirme	303

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ÇOK HUKUKLULUK

I. Dinsel Hukukun Harmanlanması Sorunu.....	305
II. Aile Hukuku	307
A. Evlenme	308
1. İslami Evlilikler – Genel Olarak	308
2. Evliliğin Kuruluşu ve Tören	310
3. Evlilikte Mehir	317
a. İslam Hukuku'nda Mehir.....	317
b. Sözleşmesel Yükümlülük Olarak Mehir	318
c. Nafaka Benzeri Alacak Olarak Mehir.....	319
d. Mehri Misil	325
e. Almanya Federal Yüksek Mahkemesi Kararlarında Mehir	326
f. Dini Olmayan Yabancı Hukuk Karşısında Mehir	328
B. Çok Eşlilik.....	331
C. Boşanma	334
1. İslami Kurallara Göre Boşanma.....	334
2. İslami Boşanmanın Batı Hukuku ile Harmanlanması.....	335
D. Değerlendirme	339
III. Dini Yargılama Kurulları.....	343
A. Başarısız Bir Girişim Olarak Kanada Örneği.....	343
1. İslam Tahkim Heyeti.....	343
2. Dini Tahkimin Anayasaya Aykırılığı Sorunu.....	345
3. Dini Tahkimin Olabilirliği	347
a. Yasal Değişiklikler.....	347
b. Yönetmelik Düzenlemeleri	348
c. Hukuki Yardım	349
d. Kamusal Hukuki Eğitim.....	350
e. Uzmanlar için Eğitim	352

---

f. Tahkim Süreçlerinin Denetlenmesi ve Değerlendirilmesi.....	352
4. Değerlendirme	353
B. İşleyen Bir Model: Birleşik Krallık “Müslüman Tahkim Mahkemesi”	357
1. Müslüman Tahkim Mahkemesinin Oluşumu.....	357
2. Müslüman Tahkim Mahkemesinin Yargı Yetkisi.....	359
3. Müslüman Tahkim Mahkemesinin İşleyişi.....	361
4. Müslüman Tahkim Mahkemesi ve Zorla Evlilikler Konusu.....	361
5. Değerlendirme	365
IV. Müslüman Dünyada Dini Yargı: Mısır Örneği.....	366
A. Anayasal Düzenlemeler	367
B. Yüksek Mahkeme Kararlarında Dinsel Hukuk.....	368
C. Değerlendirme	372
V. Türkiye’de Çok Hukukluluk Tartışmaları.....	374
A. Medine Vesikası ve Çok Hukukluluk.....	374
B. Anayasa Mahkemesinin Görüşü	378
C. Değerlendirme	380
SONUÇ	383
KAYNAKÇA	389